

Mr. sc. Šefko Sulejmanović

PODRINJSKA MEDRESA U ZVORNIKU¹

DOI: 10.58584/2490-3752.2015.1.1.63

SAŽETAK

Radom su obuhvaćeni osnivanje, organizacija i funkcioniranje medresa u Bosni i Hercegovini, s posebnim osvrtom na karakteristike i ulogu medrese u Zvorniku. U historijskim izvorima i relevantnoj literaturi ova medresa pominje se pod nekoliko toponimskih naziva, kao što su: „Zvornička medresa“, „Podrinjska medresa“ i „Drinska medresa“. Kada je osnovana prva ovakva škola u Zvorniku i ko je bio njen ktitor, do danas nije pouzdano utvrđeno. Podrinjska medresa pripadala je rangu nižih medresa i vršila je svoju funkciju, s većim ili manjim prekidima, sve do 1946. godine. Do danas su sačuvani samo ruinirana zgrada medrese i nekoliko desetina knjiga i rukopisa koje su pripadale njenoj biblioteci. Bez dvojbe, Podrinjska medresa u Zvorniku imala je veoma važnu ulogu u vjerskoj edukaciji i duhovnom oblikovanju muslimana Zvornika i zvorničkoga kraja.

Ključne riječi: Zvornik, medresa, islamska tradicija, vakufnama, nastavnici predmeti, muderisi, učenici.

1 Rad je, uz djelimične izmjene i dopune, tretiran ranije u okviru neobjavljenog magistarskog rada Šefke Sulejmanović pod nazivom *Osmanski kulturno-historijski spomenici Zvornika i njegove okoline*, odbranjenog 22. 4. 2013. godine na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Tuzli. Iz praktičnih razloga, u radu su za ovu medresu korištena dva naziva: Podrinjska medresa i Zvornička medresa, pri čemu se, svakako, misli na jednu te istu školu.

1. Osnivanje i funkcioniranje medresa u Bosni i Hercegovini

Koliko je poznato, medrese u Bosni i Hercegovini grade se od početka 16. stoljeća. Prema onome što je do sada u historijskoj nauci utvrđeno, prvu medresu unutar bosanskohercegovačkih granica sagradio je bosanski namjesnik Firuz-beg u Sarajevu između 1505-1512. godine.² Prije ove medrese mogle su postojati medrese jedino u Sarajevu, kojeg su Osmanlije zauzeli još sredinom 15. stoljeća, ili u Foči, koja je bila sjedište Hercegovačkog sandžaka već od 1470. godine.³

Medrese su bile srednje i više vjerske škole u kojima su se izučavale islamske discipline, prije svih, učenje i tumačenje Kur'ana i obuka u vjersko-pravnim znanostima. Temeljito se izučavala arapska gramatika, a u manjoj mjeri i gramatike turskog i perzijskog jezika. Medrese su najčešće osnivali imućni ljudi koji su zavještali dio svoga imetka za njihovo izdržavanje. Zbog toga su one, uglavnom, nosile imena svojih osnivača i dobrotvora. Do austrougarske okupacije Bosne i Hercegovine radile su 43 medrese.⁴ Prema nekim pokazateljima, do druge polovine 19. stoljeća, broj podignutih medresa u Bosni i Hercegovini i Sandžaku iznosio je više od 100.⁵ Sve medrese nisu bile istog ranga, s obzirom na nekoliko faktora. Veoma je bilo važno u kojem i kolikom se mjestu medresa nalazi, ko je njen osnivač, iz kojih i kolikih vakufa je izdržavana, te kakav je bio njen nastavni kadar. Obično su u manjim mjestima bile manje medrese, s manjim sredstvima za izdržavanje, a to je najčešće značilo da su i muderisi bili s manjim kompetencijama i ugledom. O tome je ovisio i sam ugled neke medrese.⁶

2 Hamdija Kreševljaković, *Banje u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo 1952, 78-79, (dalje: H. Kreševljaković, *Banje u BiH*).

3 Madžida Bećirbegović, „Prosvjetni objekti islamske arhitekture u Bosni i Hercegovini“, POE, XX-XXI/1970-71, Sarajevo 1974, 223-364, (dalje: M. Bećirbegović, *Prosvjetni objekti islamske arhitekture*), 277.

4 Mehmedalija Bojić, *Historija Bosne i Bošnjaka (VII-XX vijek)*, Sarajevo 2001, 114, (dalje: M. Bojić, *Historija Bosne i Bošnjaka*).

5 Ismet Kasumović, *Školstvo i obrazovanje u Bosanskom ejaletu za vrijeme osmanske uprave*, Mostar 1999 (dalje: I. Kasumović, *Školstvo i obrazovanje u Bosanskom ejaletu*), 155 i 156.

6 Hifzija Suljkić, *Islamska baština u Bosni i Hercegovini i njenoj okolini*, sabrani tekstovi, knjiga II, Tuzla 2007, (dalje: H. Suljkić, *Islamska baština*), 79-80. Tekst je prethodno objavljen u listu *Zeman*, br. 17, III god. Kalesija, 10. 5. 1995, str. 14.

Učenici u medresama zvali su se softe.⁷ Oni nisu bili podijeljeni po razredima, kako je to praksa u savremenim školama, nego u skupine i prelazili su iz niže u višu, zavisno od uspjeha i ostvarenih rezultata. Školovanje u medresama trajalo je prilično dugo, od deset do petnaest, a nekada čak i dvadeset godina. Nakon njegova okončanja, svršeni su dobivali od svoga muderisa potvrdu da mogu predavati sve ono što su od njega slušali i naučili. Pojedini svršeni medrese, oni imućniji, ili oni s boljim uspjehom, sa svojom *idžazom* (diplomom) nastavljali su školovanje u Istanbulu.⁸ O vrijednosti pomenute diplome, Hajrudin Ćurić kaže:

„Ta potvrda, koja je ujedno i ovlaštenje na predavanje, zove se idžazet ili idžazetnama (diploma), s kojom su svršeni teolozi mogli biti postavljeni u sve vjerske službe kao imami, hatibi, mualimi, muderisi u medresama, vjeroučitelji, muftije, pa čak i reisi, odnosno šejhul-islami.“⁹

Sve medrese nisu bile jednakog materijalnog statusa, jer se nisu izdržavale iz zajedničkog fonda. I tu su vakifi imali glavnu ulogu, a svi vakufi su nastajali isključivo privatnom inicijativom. Zbog toga je i materijalni status svake medresa za vrijeme Osmanske carevine bio u direktnoj ovisnosti o materijalnoj moći svoga vakifa. Ako bi se desilo da, usljed požara, ili drugih nedaća, budu uništena sredstva vakufa, javljao bi se novi donator koji bi obezbjeđivao sredstva za izdržavanje medrese. Tako su one obdržavane i nastavljale svoj rad. Govoreći o materijalnoj osnovi muslimanskih vjerskih škola u Bosni i Hercegovini, Hajrudin Ćurić navodi sljedeće:

„Materijalna baza muslimanskih vjerskih škola nije bila uvijek i svuda ista. Ondje gdje su postojali prihodi bogatih vakufa čija je uloga u vjerskom prosvjećivanju muslima-

7 Softā tur. (softa) učenik medrese, student islamske teologije, prema B. Klaiću. Džemaluddin Čaušević u svoj *Salnami* ih naziva sohtama, broj sohti. Pogledati: *Salnama za muslimansku godinu 1326*. [1908/09], izradio i izdao Mehmed Džemaluddin [Čaušević], II godina, Sarajevo 1908, 134, (dalje: Dž. Čaušević, *Salnama*).

8 U narodu se u to vrijeme za Istanbul koristio naziv “Stambol” ili “Carigrad”.

9 Hajrudin Ćurić, *Školske prilike muslimana u Bosni i Hercegovini 1800-1878.*, Beograd 1965, 103, (dalje: H. Ćurić, *Školske prilike muslimana u BiH*).

na bila značajna, prilike su bile bolje. Tu su i nastavnici i učenici prolazili bolje. Plate nastavnika mekteba i muderisa bile su različite. One su zavisile od pojedinih vakufa ili, gdje ovih nije bilo, od pomoći naroda. Zato bi se moglo reći: koliko nastavnika, toliko plata.¹⁰

U medresama se, pored arapskog jezika i učenja i tumačenja Kur'ana, izučavala islamska tradicija (*hadis*), šeriatsko pravo, logika, i filozofija. Teško je ustanoviti koliko su bili zastupljeni drugi predmeti, jer je to ovisilo o vremenu, profesoru, kao i značaju pojedine medrese. Jedan profesor je najčešće predavao sve nastavne predmete. Izbor *muderisa* (profesora) bio je veoma rigorozan.¹¹ Profesor je imao svoga pomoćnika, koji je s učenicima ponavljao nastavno gradivo. Predavanja su se najčešće održavala u jednoj *dershani* (učionici) koja nije imala klupe, nego su učenici sjedili na podu, prekrivenom hasurama, ili ćilimom. *Sa dozvolom svoga profesora, učenici su mogli slušati predavanja drugih profesora.*¹²

Učenici su obično u medresama imali samo besplatan smještaj. Međutim, u nekima su vakifi bili imućniji i svojim softama su obezbjeđivali stan, hranu, pa čak i plaću. Predavanja su držana, uglavnom, na turskom jeziku. Udžbenici u svim medresama bili su jednoobrazni. Zapravo, to su bile knjige po kojima su muderisi vršili svoja predavanja i kojima su se koristili njihovi učenici. Bilo je i verbalne nastave, bez udžbenika. Od svih medresa u Bosni i Hercegovini, s najvećim ugledom i renomeom bila je Gazi Husrev-begova medresa u Sarajevu. Njeno ime i ugled bili su poznati i izvan Bosne i Hercegovine. Smatra se da je svojedobno bila ravna mnogim univerzitetima na Zapadu, ili "mala

10 H. Ćurić, *Školske prilike muslimana u BiH*, 201.

11 Neke medrese imale su izuzetno cijenjene profesore. Tako je u Gazi Husrev-begovoj medresi predavao Jakub-ef. Čalik, predavač u Fatihovim medresama u Carigradu. Fetve Mevlana Ali-efendije, muderisa Husrevije u Sarajevu važile su za cijelu Osmansku carevinu, izuzev Carigrada. Muderisi Gazi Husrev-begove medrese obavljali su, u pravilu, dužnost muftije u Sarajevu, a neki i u Beogradu, na Krimu i drugim islamskim centrima. Pogledati napomene u fusnotama: M. Bećirbegović, *Prosvjetni objekti islamske arhitekture*, 279.

12 Emin. M. Dizdar, „Gazi Husrev-begova medresa“, *Spomenica Gazi Husrevbegove četrsto-godišnjice*, Sarajevo 1932, 48-50.

univerza“, kako ju je nazvao Ćiro Truhelka.¹³

Kao i mektebi, tako su i medrese sve više gubile korak s novim vremenom. Znanje koje su davale medrese, sa svojim arhaičnim nastavnim planom i programom, sve više je bilo u koliziji sa zahtjevima novoga doba, koje je tražilo novi pristup i kvalitet znanja. Još u vrijeme monarhističke Jugoslavije, većina kotarskih medresa bile su samo medrese po imenu. Ovome treba pridodati i veliki broj ruševnih i veoma neuslovnih medresanskih zgrada. Zbog slabog obrazovanja koje su pružale kotarske (okružne) medrese, čega je *postala svjesna i šira bošnjačka zajednica*, sve je manje vladalo interesovanje za upis učenika u ove škole. Sve navedeno nalagalo je neodložno reformu i reorganizaciju medresanskog sistema obrazovanja u Bosni i Hercegovini.¹⁴

Ipak, većina medresa u Bosni i Hercegovini, s većim ili manjim uspjehom, vršila je svoju funkciju sve do završetka Drugog svjetskog rata, kada je njihov rad prisilno obustavljen, a namjena objekata promijenjena. Neke medrese su adaptirane u muzeje, a neke u poslovne i(li) stambene prostore.¹⁵

2. Podrinjska medresa u Zvorniku

O prvim medresama u Zvorniku, njihovom broju, vrsti, ugledu i rangu, nemamo puno pouzdanih podataka. Prva saznanja o zvorničkim medresama, od potpadanja Zvornika pod vlast Osmanlija sredinom 15. stoljeća, ostavio nam je tek znameniti putopisac Evlija Čelebi, kada je prošao ovim krajevima 1664. godine. On je zabilježio da u Zvorniku postoje tri medrese. Gdje su se nalazile ove škole, kada su sagrađene i ko su bili njihovi osnivači, te kako su tada izgledale, Evlija Čelebi ne daje bliže pojedinosti. Dakle, uporedo s bilježenjem drugih sakralnih, profanih,

13 M. Bećirbegović, *Prosvjetni objekti islamske arhitekture*, 279; H. Suljkić, *Islamska baština*, 80; M. Bojić, *Historija Bosne i Bošnjaka*, 114.

14 Pogledati: Adnan Jahić, *Islamska zajednica u Bosni i Hercegovini za vrijeme monarhističke Jugoslavije (1918-1941)*, Zagreb 2010, (dalje: A. Jahić, *Islamska zajednica u BiH*), 260.

15 I. Kasumović, *Školstvo i obrazovanje u Bosanskom ejaletu*, 234. Autor navodi: „Nakon zatvaranja medrese 1946. u njenu zgradu useljeno je osam porodica koje su tu stanovale do pred kraj 1969. kada je donesena odluka da se zgrada adaptira i pretvori u muzej grada Zenice, što je uskoro i učinjeno, tako da je zgrada još uvijek u istoj funkciji.“

prosvjetnih i karitativnih objekata u Zvorniku, on navodi i tri medrese.¹⁶

*Pored brojnih manjkavosti, podaci koje nam je ostavio Evlija Čelebi veoma su dragocjeni, jer iz tog perioda nemamo pouzdanih saznanja o Zvorniku i njegovim kulturno-historijskim spomenicima. Možemo samo pretpostaviti da je Zvornik za to vrijeme imao respektabilne medrese, jer je bio sjedište sandžak-bega, imao je svoga kadiju, kao i veliki broj uglednih ljudi iz vojne i državno-administrativne službe. Ipak, malo toga znamo o zvorničkim medresama i njihovom radu. Nije poznato kada su ove medrese radile i kada su srušene.*¹⁷

Zvornik je vremenom gubio svoj strategijsko-administrativni značaj, što je, vjerovatno, uticalo i na broj i status državnih i društvenih institucija u njemu. U periodu defanzive i dekadence Osmanskog carstva u Evropi, u mnogim gradovima sjeveroistočne Bosne susreću se po dvije medrese, a u Zvorniku samo jedna.¹⁸ O postojanju Zvorničke medrese, koja je osnovana 1870. godine, te o njenom statusu među tadašnjim medresama, imamo više pouzdanih saznanja. Pored ostaloga, sačuvana je i vakufnama o njenom osnivanju iz navedenog perioda.¹⁹

Da je postojala medresa u Zvorniku i prije ove medrese, saznajemo preko podataka koji govore o njenim muderisima i uvakufljenim rukopisima. Naime, postoji podatak da je Osman-ef. Abdić iz Gračanice, iz Drafnić mahale, muderis u Osman-kapetanovoj medresi u Gračanici, koja je sagrađena 1800. godine, kratko vrijeme službovao u medresi u Zvorniku, gdje je umro i ukopan 1867. godine.²⁰ Mudaris na nekoj od

16 Evlija Čelebi, *Putopisi: Odlomci o jugoslovenskim zemljama*, preveo Hazim Šabanović, Sarajevo 1966, (dalje: E. Čelebi, *Putopis*), 484.

17 Veoma kratak osvrt o ovoj medresi, kao i podatak da se nazivala „Drinska medresa“, nalazimo unutar: I. Kasumović, *Školstvo i obrazovanje u Bosanskom ejaletu*, 239.

18 Tako se po dvije medrese pominju u Gračanici, Gradačcu, Brčkom, a po jedna u Bijeljini, Zvorniku, Vlasenici, Srebrenici i sl. Unutar: M. Bećirbegović, *Prosvjetni objekti islamske arhitekture*, 283.

19 Zbog svoga značaja, vakufnama je u cijelosti navedena u okviru ovoga rada.

20 Osman-ef. Abdić je nakon službenog premještenja iz Gračanice u Zvornik sa sobom poveo i neke softe među kojima su bili hafiz Hasan Nukić i Ališan Bešlagić. Ubrzo nakon prelaska u Zvornik, Osman-ef. se teško razbolio i umro. Izgleda da nije bio ženjen. Pokopan je u haremu Namazdah džamije u Zvorniku. Pred samu smrt ostavio je vasiyet da se njegovu učenici iz Gračanice vrte o njegovom trošku

zvorničkih medresa bio je i hadži Halil-ef. Hodžić-Bošnjaković, iz Brijesnice kod Gračanice, o kome nemamo puno saznanja.²¹ O postojanju medrese u Zvorniku prije 1870. godine govori i jedan sačuvan pisani podatak. Prema ovom podatku, medresa u Zvorniku postojala je prije 1834. godine.²²

Najpotpunije podatke o Zvorničkoj medresi, koja se pominje i kao Podrinjska medresa, nalazimo u Vakufnami iz 1870. godine. Prema toj Vakufnami, zgrada Zvorničke medrese izgrađena je na mjestu gdje se nalazio *Aladža hân* (Šareni hân), koji je izgorio u velikom požaru 1273. (1856/57) godine. Iz sadržaja Vakufname jasno se može ubicirati lokacija medrese i njen tadašnji kapacitet. Nalazila se na sjeverozapadnoj strani grada, između Namazdah i Skela džamije, odnosno u zoni do-dirivanja istoimenih mahala. Sa sjeveroistočne strane bila je omeđena obalom rijeke Drine. Medresa je sagrađena sredstvima zvorničkih muslimana, od tvrdog materijala, prema tadašnjim arhitektonskim standardima. Na spratu je bila velika prostorija za obavljanje namaza (molitve), dvije sobe za stanovanje softi (učenika), zbornica i hamam (kupatilo). *U džamiji su po redu mujezinile i imamile softe*. U prizemlju su se nalazile dvije učionice, kuhinja i priručni magacin.²³ Za održavanje medrese, muderisa i drugih službenika, mještani su zavještali svoje nekretnine ili poslovne objekte (*dućane*).²⁴

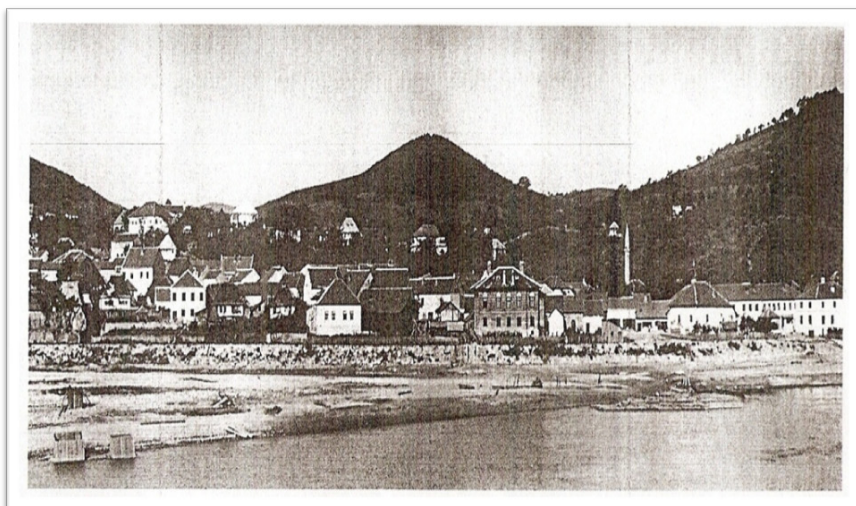
u Gračanicu i predaju njihovim roditeljima. Prilikom rušenja Namazdah džamije (1978), Hifzija Suljić, posljednji imam ove džamije, prenio je njegov nadgrobni nišan u svoju bašču u naselju Fethija u Zvorniku. Pogledati: H. Suljić, *Islamska baština*, 63; Još o muderisu Osman-ef. Abdiću iz Gračanice pogledati: Rusmir Djedović, „Islamska kulturna baština Gračanice i okoline“, *Gračanički glasnik*, br. XIII/25, Gračanica 2008, 81.

21 Hafiz Ibrahim-ef. Mehinagić, *Neobjavljen rukopis*, str. 12. Pogledati: H. Suljić, *Islamska baština*, 61. Hadži Halil-efendija ne pominje se kao muderis medrese koja je izgrađena poslije 1870. godine u Zvorniku; O hafizu Ibrahim ef. Mehinagiću i njegovom vjerskom, kulturnom, društvenom i političkom radu pogledati u navedenom radu Rusmira Djedovića, str. 71.

22 Na naslovnoj strani jednog rukopisa, upisana je zabilješka o njegovom uvakufljenju za medresu u Zvorniku. Ispod teksta utisnut je pečat, vjerovatno darovaoca rukopisa, u kome se može pročitati: „Rašid, 1250-1834“. I ovaj podatak govori o postojanju medrese u Zvorniku prije one o čijoj gradnji je sačuvana vakufnama iz 1870. godine. Unutar: H. Suljić, *Islamska baština*, 61

23 Pogledati prilog u ovome radu pod rednim brojem 1.

24 Pogledati: *Vakufnama* iz 1870. godine; H. Suljić, *Islamska baština*, 62.

Prilog 1: Panorama Zvornika s Riječanskom džamijom i Podrinjskom medresom s dvoetažnim prozorima u prednjem planu, u sredini fotografije, početkom 20. stoljeća.

Prema *Proračunu vakufa u Bosni i Hercegovini za godinu 1890.*, vidi se da je vakuf medrese u Zvorniku u navedenom periodu mogao u potpunosti podmirivati njene potrebe rada i održavanja. Tako je naknada od kirije dućana i drugih objekata (*musakafat*) iznosila 1.500 forinti, a dohodak od dvije bašče (*mustagelat*) pet forinti. Ukupni dohodak vakufa iznosio je 1.505 forinti. Plaća mutevelije iznosila je 48, muderisa 384, a bevaba (podvornika) 4 forinte. Ukupni troškovi beriva bili su 436 forinti. Za popravake vakufskih zgrada utrošeno je 100, za kamatu na uzajmljeni novac od Namazgjah²⁵ vakufa 54 i 80 forinti za porez, tako da su ukupni izdaci održavanja vakufskih objekata, kamate i poreza iznosili 234 forinte. Nakon podmirivanja svih troškova od vakufskih prihoda, prema navedenom proračunu, Podrinjska medresa u Zvorniku je imala suvišak od 835 forinti.²⁶

25 Riječ "namazgjah", ili "namazdah" je perzijskoga porijekla i znači mjesto gdje se obavlja namāz (molitva).

26 *Proračun vakufa u Bosni i Hercegovini za godinu 1890.*, sastavljeno po Zemaljskom vakufskom povjerenstvu u Sarajevu, drugi svezak, str. 67; Mutevelija vakufa me-

Mora da je interesovanje za ovu medresu bilo veliko, jer je postojeća zgrada već nakon 20 godina postala pretijesna za narasle potrebe školovanja muslimanske mladeži, tako da se na istoj lokaciji pristupilo izgradnji nove medrese u ljeto 1891. godine, za potrebe zborničkoga kraja. To je već bio austrougarski period kada dolazi i do reforme obrazovanja u Bosni i Hercegovini, a ubrzani proces industrijalizacije nametao je nove trendove i u domenu arhitekture. Nova medresa imala je *lijepih soba za stanovanje softa, jednu dershanu i jednu zbornicu*. Građevinski radovi na novoj zgradi iznosili su 9.068 forinti. Najveći iznos od 7.068 forinti dali su muslimani zborničkog kotara i građani Zvornika. Svoju pomoć izgradnji objekta dala je i Zemaljska vlada Bosne i Hercegovine i Zemaljska vakufska komisija, po 1.000 forinti.²⁷

Medresa u Zvorniku pripadala je tipu niže medrese, koja je po svo- me rang u bila ispod nivoa poznatijih okružnih medresa u Bosni i Hercegovini. Okružne medrese bile su u većim (okružnim) mjestima, kao što su: Banja Luka, Bihać, Mostar, Travnik, Tuzla i sl. Međutim, sam formalni rang medrese nije nužno pozicirao i njen ugled u odnosu na druge medrese. Ugled medrese i znanja učenika ovisili su, prije svega, od njenog muderisa i njegovih sposobnosti, kao što Hajrudin Ćurić kaže:

„Sve medrese nisu bile na istom stupnju. Neke su bile slabije, neke bolje. U nekim se sticalo niže znanje, dok su neke postale glasovite. Sposobnost učenika (softa) zavisila je dobrim dijelom od spremne i sposobnosti nastavnika. Odličan muderis mogao je da postigne dobre rezultate, dok je nesposoban postizao slabe. Od muderisa je zavisio glas jedne medrese. O njemu je pretežno ovisila i nastava.“²⁸

drese u Zvorniku 1888. godine bio je Osman Fidaić. Pogledati: Arhiv Rijaseta Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini, Fond Zemaljska vakufska komisija (dalje: ARIZBH, ZVK) – 28, Opći spisi 224.

27 List *Bošnjak*, br. 26. Sarajevo, 24. 12. 1891. str. 3; Prema gruntovnim knjigama iz 1892. godine, vakufu Zborničke medrese pripadali su, pored ostaloga i: zgrada i dvorište na k.č. broj 221 sa dvorištem na k.č. 4/184, površine 425 m² i vrt pored nje na k.č. 4/183 te šljivici na k.č. 4/115 i 4/136. Pogledati: Republička uprava za geodetske i imovinsko-pravne odnose RS, Ured u Zvorniku, Gruntovne knjige za grad Zvornik iz 1892. godine, knjiga V, uložak 221.

28 Hajrudin Ćurić, *Muslimansko školstvo u BiH do 1918*, Sarajevo 1983, 229, (dalje: H.

U Zvorničkoj medresi, do završetka Prvog svjetskog rata, izučavali su se sljedeći predmeti:

- *Kur'an* - čitanje i učenje Kur'ana;
- *Tedžvid* (Tedžvidi-Karabaš) - pravilno učenje Kur'ana;
- *Munija* (Munjetul-musalli) – udžbenik za učenje islamskih obreda na arapskom jeziku;
- *Halebija* (Halebija sagīr) – kratki komentar Halebije (obredoslovlje) na arapskom jeziku;
- *Durijekta* – udžbenik iz akaida (dogmatika) i obredoslovlja na turskom jeziku;
- *Multeka* – udžbenik iz obredoslovlja i šerijatskog prava;
- *Bergivija* (Risalei-Bergivi i Bergivi-šerh) udžbenik iz dogmatike obredoslovlja i njegov komentar, oba na turskom jeziku;
- *Bed'ul-emali* – islamska dogmatika na arapskom jeziku, u stihovima;
- *Emsila* – oblici za konjugaciju glagola na arapskom jeziku, s turskim prijevodom;
- *Bina* – obrada konjugacije arapskih glagola, na arapskom jeziku;
- *Maksud* – opširnija obrada konjugacije arapskih glagola, na arapskom jeziku;
- *Izhar* – arapska sintaksa, na arapskom jeziku
- *Šuruti-salat* – propisi za obavljanje namaza (molitve), i drugi.²⁹

Iako se na prvi pogled može steći dojam da se radi o većem broju knjiga (udžbenika), ovdje su navedeni samo neki udžbenici, ili predmeti, za koje je utvrđeno da su se predavali u Zvorničkoj medresi. S obzirom na to da su se u drugim medresama upotrebljavali i drugi udžbenici, kao što je *Kasidei-nunija*, vjerovatno su takvi, ili slični udžbeni-

Ćurić, *Muslimansko školstvo u BiH*).

29 H. Suljkić, *Islamska baština*, 63.

ci, upotrebljavani i u ovoj medresi. Prema nekim podacima, postojalo je *više od stotinu udžbenika iz raznih predmeta* koji su bili povremeno u upotrebi u našim medresama. Ovdje nisu pomenuti udžbenici iz *Tefsira* – tumačenje Kur'ana, ili *Hadisa* – života i prakse Muhammeda (a.s.), a sasvim je sigurno da su se navedeni predmeti izučavali u svim tadašnjim, pa i u ovoj vjerskoj školi.³⁰

Iz navedenog pregleda, i datog komentara može se zaključiti da su se u Zvorničkoj medresi izučavali isključivo vjerski, odnosno tradicionalni predmeti, na arapskom i turskom jeziku. O tome šta će se izučavati u kojoj medresi, obično je određivao sam muderis, ukoliko to pitanje nije vakufnamom precizirano. On je birao predmete i udžbenike za koje je smatrao da su najbolji, ili da najbolje odgovaraju mjestu i prilikama. U tome je bio potpuno autonoman.

Izgleda da u prvim godinama austrougarske uprave Zvornička medresa nije imala dobre uslove za rad. Štaviše, sve do završetka Prvog svjetskog rata nije bila zahvaćena reformom obrazovanja, jer su se sve do tog perioda izučavali nastavni predmeti karakteristični za osmanski sistem obrazovanja. U toj medresi nije bilo nikakve nastave od 1. augusta 1914. do 12. septembra 1916. godine, jer je *u školi bila austrijska vojska*,³¹ te u vremenskom periodu 1921-1923, jer je u zgradi medrese „posađen neki porezni oficial Alibegović te i onaj mali broj softi ne uči jer ne može“.³² U jednoj predstavi Kotarskog vakufskog povjerenstva iz Zvornika upućenog Vakufskom-mearifskom saboru u Sarajevu na razmatranje u drugoj polovini 1923. godine navodi se „da je zgrada medrese u iznimno ruševnom stanju, premda se ubrajala u jednu od najljepših medresa u Bosni i Hercegovini.“³³

Reforma obrazovanja podrazumijevala je uvođenje novih predmeta iz prirodnih nauka i maternjeg jezika. I u prostornom organiziranju škole, nova Zvornička medresa nije doživjela znatnije unapređenje, jer je zgrada medrese iz 1891. godine imala samo jednu učionicu. Već 1932. godine sistem obrazovanja u Zvorničkoj medresi bio je reformi-

30 Isto, 63-64; I. Kasumović, *Školstvo i obrazovanje u Bosanskom ejaletu*, 154.

31 H. Suljić, *Islamska baština*, 65.

32 A. Jahić, *Islamska zajednica u BiH*, podnožna napomena br. 603, na str. 330.

33 Isto.

san. Nastava je bila organizirana po razredima, održavala se svakog dana osim petka, dvodijelno, prije i poslije podne.³⁴ Prema zaključku Ulema medžlisa u Sarajevu od 5. septembra 1931. godine, u ovu medresu se nisu mogli više primati učenici bez završene osnovne škole i prijemnog ispita iz Kur'ana.³⁵

Čini se da je u kasnijem periodu Zvornička medresa bila jako dobro organizirana. Broj učenika u medresi je bio najčešće 60-80. Medresa je imala veoma sređenu pedagošku evidenciju i dokumentaciju, koja, nažalost, nije sačuvana. Svi svršeni medrese su, osim solidnog vjerskog, moralnog i pedagoško-didaktičkog obrazovanja, sticali i solidne osnove iz nekih grana poljoprivrede i gazdinstva, kao što su, pčelarstvo, voćarstvo, povrtlarstvo i sl.³⁶

Prilog 2: Pogled na Zvorničku medresu s miniranog željeznog mosta (april 1941). Gornji sprat i krov medrese vide se iznad ostavljenih zaprežnih kola.

34 Više o tome pogledati: H. Suljkić, *Islamska baština*, 64-65.

35 Zaključak Ulema medžlisa u Sarajevu br. 868. od 5. 9. 1931. Vakufska direkcija Sarajevo, br. 12117/32. Uporediti: H. Suljkić, *Islamska baština*, 65.

36 *Isto*.

Prema relevantnim podacima, Zvornička medresa je imala i bogato opremljenu biblioteku. U Gazi Husrev-begovoj biblioteci u Sarajevu, u kolekciji rukopisa, sačuvana su 34 kodeksa, odnosno 47 djela koja su nekada pripadala biblioteci Zvorničke medrese. Rukopisi su signirani brojevima koji su ispisani mastilom na prvoj foliji.³⁷ Najveći sačuvani broj je 103 (R-4424), što ukazuje na indicije da je ovo samo dio bogatog knjižnog fonda navedene biblioteke. Na nekim od navedenih rukopisa sačuvane su bilješke da su vakuf Medrese, a pečat ukazuje da ih je uvakufio neki Rašid-aga Jahjaefendić 1270/1853. godine (R-4431, R-4433, R-4437, R-4438). Navedena godina potvrđuje da je medresa postojala i prije požara 1273 (1856/7). godine, te da je nosila naziv Zvornička medresa. Osim spomenutog Rašid-age, vakifi rukopisa za potrebe medrese u Zvorniku bili su:

- Osman Abdić Hilmi, sin Hasanov (R-4443, R-4440, R-4429, R-4419);³⁸
- Mula Ejub (R-4441);
- Abdurahman, sin Emin-efendije, Ismail (R-4439) i drugi.

Na jednom od rukopisa nalazi se ovalni pečat s natpisom arapskim, latiničnim i ćiriličnim slovima: *Uprava Medrese u Zvorniku* (R-4434). Među navedenim rukopisima je i rukopis serdara tvrđave Novi Pazar i mualima rušdije u Zvorniku 1278. (1861) godine, s nešto dužim navedenim imenom, Muhamed ibn Mustafa ibn Muhamed ibn Husein ibn Mustafa (R-2466)³⁹

37 Pogledati prilog uz rad pod rednim brojem 3.

38 Gazi Husrev-begova biblioteka u Sarajevu (dalje: GHB), Rukopisi (dalje: R), Bilješka na rukopisu R-4419. O Osman-efendiji, muderisu na Osman-kapetanovoj medresi u Gračanici i njegovom premještenju na dužnost muderisa na Zvorničkoj medresi, pogledati podnožnu napomenu u ovome radu pod brojem 20.

39 GHB, Rukopisi: R-4424, R-4431, R-4433, R-4437, R-4438, R-4443, R-4440, R-4429, R-4419, R-4443, R-4440, R-4429, R-4419, R-4439, R-4434.

Prilog 3: Exlibris na knjigama biblioteke Zvorničke medrese, koje su uvakufili Jahjaefendić Rašid-aga 1853. godine (R-4438, R4434) i Muhamed Emin Muharema-aga iz Zvornika (R 4427). (GHB – Ru-kopisi)

Za vrijeme postojanja i rada, Zvornička medresa je, nesumnjivo, odigrala kulturno-obrazovnu ulogu neprocjenjive vrijednosti za stanovnike Zvornika i njegove okoline. Za ondašnje prilike, bio je to savremen odgojno-obrazovni zavod muslimana u ovome kraju. Medresa je iznjedrila veći broj vrijednih i čestitih alima, koji su bili vjerni čuvari i pouzdani prenosioči islamskog znanja i morala. Zvornička medresa je zasigurno opravdala nadanja i očekivanja i njenih ktitora, kao i njenih kasnijih reformatora, a, prije svih, muslimana zvorničkoga kraja.

Zgrada Zvorničke medrese je jedini kulturno-historijski spomenik islamske provenijencije u Zvorniku iz vremena Osmanlija, sačuvan do naših dana. Nakon Drugog svjetskog rata zgrada medrese je nacionalizovana i preuređena u stambeni prostor. Danas je neuslovna za stanovanje, djeluje dosta zapušteno, skoro je u ruševnom stanju.⁴⁰

40 Podaci su navedeni prema usmenom kazivanju predsjednika Medžlisa Islamske zajednice Zvornik Mustafe-ef. Muharemovića, u Zvorniku 7.11.2012. godine i uvi-

3. Muderisi Zvorničke medrese

Koliko je poznato, muderisi Zvorničke medrese bili su:

- Osman-ef. Abdić iz Gračanice, kratko vrijeme službovao u medresi u Zvorniku, gdje je i umro 1867. (1284.h.g.) godine.⁴¹
- Omer-ef. Azni iz Zvornika, prvi muderis obnovljene medrese. Umro 1889. godine.⁴²
- Hadži Šakir-ef. Korkut iz Nevesinja. Bio je na dužnost muderisa od 1895. do 1925. godine.⁴³

U vremenskom periodu od 1925. do 1946. godine, muderisi Zvorničke medrese bili su:

- Hadži hafiz Sabit-ef. Aganović, rođen 1888. godine u Gračanici, umro i ukopan u Diviču kod Zvornika 1946. godine. Završio je Kuršumliju i Darul-muallimin u Sarajevu.
- Hafiz Hasan-ef. Smajlović, rođen u Čehajama kod Srebrenika 1879. godine, a umro u Tuzli 1957. godine. Stekao je diplomu Darul-fununa u Istanbulu 1917. godine.
- Mehmed-ef. Šljivić, rođen u Donjim Dubravama kod Živinica 1888. godine, umro u Zvorniku 1953. godine. Diplomu Teološkog fakulteta stekao je u Istanbulu 1933. godine.⁴⁴

Navedeni muderisi su ujedno bili i upravitelji medresa. Vjerovatno su imali i svoje pomoćnike, ili su za neke predmete bila angažovana i druga stručna lica, koje Hifzija Suljkić naziva nastavnicima, pa kaže:

dom autora 21.3.2014. godine. Pogledati priloge uz rad pod rednim brojevima 1 i 2.

41 Pogledati podnožnu napomenu pod rednim brojem 16.

42 ARIZBH, ZVK-14, Opći spisi 347. Vakufski ured u Zvorniku priložio je prijepis diplome Omera Aznija Zemaljskoj vakufskoj komisiji za Bosnu i Hercegovinu u Sarajevu 1887. godine. Hifzija Suljkić za ovoga muderisa navodi: „Omer-ef. Hadžihasanović iz Zvornika (rođen 1820. umro 1889. godine). Bio je prvi muderis ove [obnovljene] škole. Bio je idžazetlija.“ Pogledati: H. Suljkić, *Islamska baština*, 62,

43 Šakir-ef. Korkut je sin Salihov, rođen je u Nevesinju, a idžazu je stekao u Istanbulu. Došao je na dužnost muderisa Zvorničke medrese iz Nevesinja 7. novembra 1895. godine i ostao na toj dužnosti sve do svoje smrti 1925. godine. Pogledati: H. Suljkić, *Islamska baština*, 62,

44 H. Suljkić, *Islamska baština*, 62.

„Kao nastavnici ove škole bili su: Hadži hfz. Ahmed-ef. Zejnilagić, hadži hfz. Mumin-ef. Hodžić – Čaklovica (oba iz Zvornika), Hariz-ef. Korkut iz Zvornika (kadija), hafiz Ahmed-ef. Šehić (kadija) iz B. Petrovca, Ragib-ef. Kazafirović (muderis) iz Vareša, Mehmed Mulabdić (učitelj) iz Maglaja, hafiz Ibrahim-ef. Mehinagić (kadija) iz Gračanice i još neki.“⁴⁵

4. Vakufnama Podrinjske medrese u Zvorniku⁴⁶

Vakufnama je najvažniji dokument koji govori o uvakufljenom dobru. Sačuvana vakufnama sadrži najautentičnije i najiscrpnije podatke o osnivanju i radu jedne medrese, kao što su: ko je njen vakif, vrijeme izgradnje ili obnove, raspoloživa sredstva za izdržavanje, vrsta pomoći učenicima, nastavni predmeti, knjižni fond i sl. Stoga, na ovome mjestu, u cijelosti donosimo prijevod vakufname Podrinjske medrese iz 1870. godine:

„Neka je hvala Presvetom i Svemoćnom Tvorcu, besprimjernog sveopćeg uređenja. Stvoritelju svega Svemira, bez uzora i prethodnosti, posebno ljudskog roda odlikovanog nad ostalim stvorenjima i okićenog Njegovim: Velekad kerremna (‘Mi smo počastili ljudski rod...’) i neka je salavat i selam na najvećeg, Allahu najdražeg i najposljednjeg Poslanika, kojemu je vahjom dostavljena Posljednja Allahova objava, imama besprimjernog, poslaničke kategorije, prečistog Muhammeda-Mustafu, neka su na njega najodabraniji salavati, čije je počivalište ‘Revda’ Džennet, ispunjeno natprirodnim, svuda zračenim nurom, onoga zbog koga je stvoreno sve: ljudski rod, stvaranje – rastvaranje sudbina i neizbježnost. Neka je svaka čast i poštovanje sloju časnih ashaba, koje smo obavezni poštivati jer zaslužuju svako poštovanje i

45 Isto, 63.

46 Hifzija Suljkić na ovome mjestu medresu u Zvorniku naziva Podrinjskom medresom. Očito da se u to vrijeme i u narodu najviše upotrebljavao ova sintagma. Sam naziv ukazuje na činjenicu da je ona imala važnu ulogu, odnosno regionalni karakter. Pogledati: H. Suljkić, *Islamska baština*, 66; Pogledati i rad: Hariz Pašić, „Podrinjska medresa u Zvorniku“, www.medzlis-zvornik.info, pristupljeno 20. 05.2014; Džemaludin Čaušević u *Salnami* iz 1908/09. godinu bilježi je pod imenom Zvornička medresa, sa 53 učenika. Pogledati: Dž. Čaušević *Salnama*, 134.

čija počivališta isijavaju svjetlošću, jer je svaki od njih blještava zvijezda koja robuje Sveopćem Stvoritelju i veličanstvena zgrada u beskrajnu sreću! Neka je Allah uzvišeni zadovoljan s njima!

A potom: Povod nastanku, pisanju i protokolisanju (u službeni evidenciju) ove, sa svakog aspekta ispravne i pravosnažne vakufname (zakladnice) kao sudskog dokumenta je sljedeće:

Jahjaefendizade (Jahjaefendić) hadži Rašidaga, ugledni stanovnik Hadži Turgutove mahale u gradu Zvorniku, zatim hadži Abdullabagić hadži Hasan-aga i Hadži-Grahić hadži Mustafa-aga – iz mahale Namazdah; zatim Fidaić Mahmud-beg, Abdi-beg i Rustem-beg, sin Derviš-bega – stanovnici mahale Zamlaz; zatim Mustafa-beg, sin Salih iz Trnove, stanovnik mahale Fethije, došli su na ovaj časi i svakog poštovanja zaslužni šerijatski sud da se spomenuta Vakufnama službeno zavede u sudski sidžil. U prisustvu lica imenom Mahmud-age, sin hadži Osman-age iz spomenute mahale Fethije – jedne od mahala spomenutog grada, koji je prihvatio službu mutevelije, dao je najprije navedeni hadži Rašid sljedeću pravno valjanu izjavu i očitovanje: “Na arsi (lokaciji) uz mahalalu Namazdah u spomenutom gradu koja je omeđena s jedne strane obalom rijeke Drine, sjedne strane dućanom Puškara munla Halila, s jedne strane čaršijom, a s jedne Hadžibegić Hasan-agom, na kojoj je u prošloj 1273. (1856/7) godini, u velikom požaru izgorio poznati Aladžahan koji sam ja uživao zajednički sa sinovima mojih preminulih amidža Omer-age i Ibrahim-age, podignuta je uz zalaganje i pomoć cjelokupnog muslimanskog stanovništva, izgrađena i oživljena časna medresa koja je imala na svom gornjem spratu šest odaja i učionicu, a prizemno podrumsku prostoriju i kuhinju, za koju su stanovnici otkupili dva dijela od navedenih suvlasnika (uživalaca) za poznatu protuvrijednost.

Ja, međutim, u spomenutoj arsi, svoj idealni dio - jednu trećinu – samo za ljubav Uzvišenog Allaha i tražeći zadovoljstvo Allaha, Uzvišenog Gospodara, u svim situacijama – uvakufljujem spomenutoj medresi kao vakuf ispravan i priznat sa šerijatsko-pravnog gledišta i zavedim ga u sudski sidžil. Od danas ja ni na koji način nemam nikakve veze ni prava na navedenu arsi.“

Nakon ove izjave navedeni hadži Mustafa-aga također na ovaj način, dao je pravno valjanu izjavu i očitovanje kako slijedi: “Arsu dvaju

dućana u zborničkoj čaršiji koji su izgorjeli u velikom požaru koji se dogodio 1273. godine, koji su bili moje vlasništvo i koje sam ja uživao, a koji s jedne strane graniče dućanom koji je vakuf džamije Namazđah, s jedne strane čaršijom, s jedne strane milčevima Delibegovića Salih-age, uvakufljujem na zakonski propisan i valjan način spomenutoj časnoj medresi. Od danas definitivno i stvarno nemam nikakvog prava ni udjela na spomenute arse. To je postalo vakuf navdene medrese.“

Nakon ove izjave navedeni hadži Hasan-aga takode je dao sljedeću izjavu: “Stanje održavanja časne džamije mahale Namazđah kojoj sam ja mutevelija je sasvim u redu, a spomenuta medresa je u izgradnji i nedostaje joj sredstava. Vakufu spomenute džamije pripada kafana zvana ‘Džamlija’, a prizemno jedan dućan i podrum. Idealni dio – jedna trećina – godišnje zakupnine pripada časnoj džamiji (mahale) Zamlaz; idealni dio 1/3, Čaršijskoj džamiji (mahale) Namazđah, a idealni dio 1/3, po vasijetu ktitora, određen je za održavanje i popravak navedenih građevina. Pošto časna džamija Namazđah, kojoj sam ja mutevelija, nema nikakvih potreba za opravkom, a pošto u moju nadležnost spada idealni dio 1/3, godišnje zakupnine navedenih zgrada, ja to vakufim u korist spomenute medrese. Od danas ja definitivno i ni na koji način nemam nikakvog prava u idealnom dijelu, 1/3, godišnje zakupnine navedenih građevina o kojima je riječ. To je postalo vakuf spomenute medrese.“

Nakon ove izjave navedeni Mehmed-beg dao je sljedeću pravno valjanu izjavu i očitovanje: “Od nastanka ovog ugovora, pa za sva vremena uvakufljujem i na Božiji put darujem ispravnim uvakufljenjem, za spomenutu medresu iz svog ličnog vlasništva dva dućana u cjelini, koji graniče s jedne strane baščom i zgradom telegrafa, podignutom uz pomoć stanovništva za vakuf spomenute medrese; s jedne strane sokačom; s jedne strane putem koji vodi hadži Salimovoj mahali; s jedne strane mojim drugim dućanom. Od danas ja nemam nikakve veze ni prava na njih. Oni su postali vakuf navedene medrese.“

Nakon ove izjave i spomenuti Rustem-beg koji u ovom predmetu zastupa svoju ženu Fatimu, kćer Abdulaha, a čije je zastupanje utvrđeno i dokazano svjedočenjima lica po imenu Hilmi-bega i Mustafa-beg sin Adem-bega, i koji je priključen ovoj sudskoj odluci, izjavio je sljedeće: “Moja supruga i opunomoćiteljica, navedena Fatima, koristila je

jednu petinu bašče zajedno sa svojim pastorkom Salih-begom, sinom Hasan-bega, u Hadži Mahmutovoj mahali, koja se sa dvije strane graniči bašćom Šakandžić Salih-age, a sa druge dvije strane javnim putem i koja ima otprilike 40-50 stabala voća. Tu njenu petinu, ona mojim zastupanjem uvakufjuje i za Božiju ljubav dariva spomenutoj medresi. Od danas moja opunomoćiteljica nema apsolutno nikakvog prava ni veze s tim. To je postalo vakuf spomenute medrese.“

Nakon ove izjave i navedeni Mustafa-beg je izjavio sljedeće: “Ja uvakufjavam i za Božiju ljubav dajem za sva vremena, spomenutoj medresi svoju bašču u mahali Fethiji na mjestu zvanom ‘Balučka’, koja s jedne strane graniči putem, s jedne strane potokom, s jedne strane me-rajom (pašnjakom-livadom, leđinom), i koja ima nekih 70-80 stabala voća. Od danas ja definitivno i ni na koji način nemam nikakvog prava ni veze sa navedenom bašćom. To je postalo vakuf navedene medrese.“

Nakon ove izjave, skupina građana Zvornika koji su bili inicijatori da se medresa, o kojoj je riječ, izgradi, i koji su novčano i fizički učestvovali u njenoj izgradnji, došla je pred sudsko vijeće, i skupa sa časnim i poštovanim ktitorima, čija su imena gore navedena, i u prisustvu mutevelije – navedenog Muhamed-age – na zakonom propisan način očitovali se i izjavili sljedeće: “Trudom i zalaganjem sviju nas, prikupljenim novcem sa raznih strana, čime smo zadovoljni i na čemu smo zahvalni, započeta je, sa Allahovim imenom i sa zahvalnošću Njemu, izgradnja ove medrese, koja je, hvala Allahu, i opet hvala Allahu sa uspjehom izgrađena i završena. Novcem koji je preostao vakufu, izgrađeno je iza spomenute medrese osam dućana, jedna magaza i zgrada telegrafa (pošta). Kad se od navedenog Mehmed-age kupi jedan dućan pored ovog dućana koji je uvakufio, kupiće se menzilhana u mahali Fethiji koja graniči s jedne strane javnim putem, s jedne strane menzilhonom u vlasništvu Butaković Rašida, a koja ima na spratu sobu, kiljer i kuhinju; a dolje podrum i hajat a sa tri strane je okružuju bašče umrlog (Božijeg) roba Buljubašić Saliha i Adem-age... (kapija) naspram njih, a predviđena je isključivo za to da bude stan licu koje će biti mu-deris i ne smije se tražiti ništa na ime kirije. A pošto se utvrdi prihod od dva dućana koji će se izgraditi na arsi, na zgarištu, koju je poklonio spomenuti hadži Mustafa, izvršitelj (vasija) oporuke navedenog hadži Rašid-age, čiji je izun poznat, Fidahić Osman, i nazir oporuke, njegov

sin Halim, njihovim posredstvom predan je iznos od... (kobija) groša 34 – a vasiya trećine koju je uvakufio preminuli hadži Ali-aga, bivši kajmekam navedenog kadiluka – Mahmud-aga, čijim je posredstvom predata vakufu navedene medrese svota od 2.000 groša, zatim 1.200 groša koje je za vakuf spomenute medrese predao imam Mihanović Ali-efendi-vasija (vasi muhtar) trećine koju je uvakufio preminuli Bulatović Mustafa-aga, stanovnik sela Prnjavor, to sve skupa iznosi 5.200 u gotovini. Od toga novca navedeni mutevelija nabaviće i pripojiti vakufu ono što je korisno za vakuf.

Osim menzilhane koja je objašnjena i predviđena za stan spomenutog muderisa – to je gore izneseno – od prihoda koji će se ubirati od zgrada i ostalih objekata koji će se izdavati pod kiriju, prvenstveno isplaćivati godišnje iznose od 3.600 groša, ako to stanje vakufa mogne podnijeti – učenom i pobožnom licu koje će u spomenutoj medresi predavati nauku o vjeri i ispravnom učenju Kur'ana, muteveliji isplaćivati 250 groša i spomenutom naziru 150 groša.

Ostatak prihoda neka iz godine u godinu čuva mutevelija i nazir toga vremena i neka se odatle vrši održavanje i popravka navedene medrese i njenih pratećih objekata. Ukoliko i preko navedenih izdataka bude preostalo novca, neka se utroši na kupovinu zgrada, bašče i sličnoga što bi bilo korisno za navedeni vakuf i što bi ga povećalo, i neka se pripoji vakufu, za to se pismeno utvrđuje navedeni Mehmed-aga kao mutevelija i Hadžigrahić hadži Husejn-aga kao nazir od kojih se očekuje najbolji odnos prema svemu i za to će sigurno kod Uzvišenog Allaha biti nagrađeni. Uslišaj ovo, Bože, koji si Sveopći Pomagač, tako Ti milosti na najuglednijeg od svih Tvojih poslanika. U protivnom, ukoliko bi interesi vakufa bili okrnjeni na bilo koji način, ukoliko se ove odredbe ne bi provodile onako kako je najkorisnije, neka se zna da će sutra, na Dan kažnjavanja i nagrađivanja pred licem Gospodara svih svijetova biti optuženi na najteži način pa neka se prema tome i postave i postupaju. I neka se iz godine u godinu bdije nad prihodima vakufa onoga što je nabrojano i to će ubuduće, vakufskim sredstvima ili pak uz pomoć drugih biti nabavljeno i vakufu pripojeno, prati i zavodi u sidžil. A navedeni muderis, mutevelija, nazir i portir neka dok su živi uživaju svoju službu a nakon njihove smrti neka se, posredstvom Šerijata postave za navedeni vakuf odgovarajuće, u vakufske poslove

upućene i sposobne ličnosti kao mutevelija i nazir.“

Nakon ovoga, navedene građevine, spomenute voćke i predmetna gotovina predata je spomenutom muteveliji i naziru, a ovi su to na zakonski propisani način primili i prihvatili. Od sada je nemoguće bilo kakva promjena i izmjena. “Ko bilo šta promijeni nakon što je ovo saznao grijeh pada na one koji su šta promijenili, a Allah sve čuje i sve zna.“ A nagrada je obaveza Onoga koji viječno živi, Koji je darežljiv i Koji je plemenit.

Sve ovo dogodilo se baš ovako. Dana 21. rebiul-ahira, godine 1287. (21. VI 1870). Sve je bilo ovako kako je iznešeno. Zapisao je ovo, o Uzvišenome uvijek ovisni siromašak Sejjid Hasan Šukri u kadiluku Zvornik. Neka su mu oprošteni grijesi.

Ovo je napisao, o Uzvišenom Allahu uvijek ovisni siromašak Sulejman Rušdi, vršilac dužnosti kadije u kadiluku Zvornik. Neka su mu oprošteni grijesi.

Potvrđeno pečatom u kome stoji: Sulejman Rušdi.⁴⁷

Vakufnama Podrinjske medrese nudi nam obilje vrijednih i pouzdanih saznanja o urbanom stanju grada, ekonomskim prilikama stanovništva i načinu izgradnje objekata. Vidljivo je da su postojeći objekti bili građeni od trošnog materijala, kao što su Šareni han i dućani koji su izgorjeli u velikom požaru 1856/57. godine. Nije bilo tako imućnih ljudi koji bi sami izgradili medresu i finansirali njen rad, nego je u njenom osnivanju učestvovalo više imućnijih Zvorničana iz nekoliko zvorničkih mahala, a svoje priloge davao je i narod. Iz vakufname je vidljivo i kako je funkcionirala sudska vlast i osmanska administracija, te ko je i kako pisao vakufname. Može se reći da ova vakufnama predstavlja pravu dragocjenost u rekonstrukciji društvenih prilika u Zvorniku u drugoj polovini 19. stoljeća. Zbog svih navedenih razloga, prenijeli smo u cijelosti njen sadržaj, u prijevodu historičara, orijentaliste i eminentnog kaligrafa Ešrefa Kovačevića.⁴⁸

47 H. Suljkić, *Islamska baština*, 66-71. Prethodno tekst vakufname je objavljen u časopisu *Islamska misao*, br. 103, str. 31-35, pod pseudonimom Mustafa Sulejmanović. Autor objavljene vakufname navodi da se ista nalazu u: Vakufska direkcija Bosne i Hercegovine, sidžil 285, inv. br. 373, u prijevodu mr. Ešrefa Kovačevića.

48 Mr. Ešref Kovačević je istaknuti naš prevodilac s turskog i osmanskog jezika, te

Prilog 4. Portal ruinirane zgrade Podrinjske medrese u Zvorniku.⁴⁹

jedan od najboljih kaligrafa koje je Bosna ikada imala. Zajedno s Ademom Handžićem i Hamidom Hadžibegićem koautor je dvotomnog djela „Oblast Brankovića“ objavljenog 1972. godine u Sarajevu. Od stručnih i naučnih radova objavio je: „Hududnama Bosanskog vilajeta prema Austriji poslije karlovačkog mira“, *POF*, XX-XXI, 365-436; „Jedan dokument o devširmi“, *POF*, XXII-XXIII, 203-209; *Granice Bosanskog pašaluka prema Austriji i Mletačkoj republici po odredbama Karlovačkog mira*, Sarajevo 1973; *Muhime defteri*, Sarajevo 1985; Obradio je veoma važne historijske izvore: „Opširni popis Bosne iz 1489 godine“ koji ima preko 1.200 kucanih stranica i „Opširni popis Bosne iz sredine druge polovine XVI vijeka“ koji svojim obimom daleko nadmašuje onaj iz 1489. godine. Više o ovome autoru pogledati unutar: „Kaligrafija kao zaustavljena svjetlost: Razgovor sa Ešrefom Kovačevićem“ *Islamska misao*, 123/XI, Sarajevo 1989, 4-12.

49 Fotografski snimak portala Podrinjske medrese od 21. 03. 2014. godine, iz kolekcije mr. Rusmira Djedovića.

5. Zaključak

Zvornik, kao veoma važan vojni i administrativni centar Osmanske države, morao je imati i odgovarajuće odgojno-obrazovne ustanove, kao što su mektebi i medrese. Najpoznatija odgojno-obrazovna ustanova islamske provenijencije u Zvorniku i njegovoj okolini, iz vremena Osmanlija pa sve do završetka Drugog svjetskog rata, bez dvojbe je Podrinjska medresa iz 1870. godine. Unatoč njenom značaju, ovim radom nije bilo moguće u potpunosti zaokružiti sliku o njoj, a neka pitanja o zvorničkim medresama su tek naznačena, kao povod i poticaj za buduća razmatranja i naučno-istraživačku valorizaciju.

Kulturno-historijski spomenici nastali u vrijeme osmanske uprave, pa tako i medrese, najvjerniji su svjedoci kulturne i duhovne geneze bosanskohercegovačkih muslimana. Kao takvi, malo njih je uspjelo preživjeti vremenske turbulencije, a neki i dalje nestaju, kako zbog ljudskog nemara i nebrige, tako i projektirane ideološko-političke puritanizacije. Danas u evidencijama Komisije za očuvanje nacionalnih spomenika Bosne i Hercegovine iz Zvornika i njegove okoline nema nijednog spomenika islamske provenijencije. Imajući u vidu značaj Podrinjske medrese, neophodno je što prije pokrenuti inicijativu kod navedene Komisije za proglašenje ovoga kulturnohistorijskog dobra nacionalnim spomenikom Bosne i Hercegovine.

Za vrijeme svoga postojanja i rada, Podrinjska medresa je imala neprocjenjivu vrijednost u domenu širenja kulture i poboljšanja obrazovanja muslimanskog stanovništva Zvornika i zvorničkoga kraja. Stoga se nadamo da će i ovaj rad dati bar mali doprinos u poticanju novih kritičkih osvrta i naučnoistraživačkih poduhvata u razdanjivanju, valorizaciji i očuvanju naše sveukupne baštine.